РЕЦЕНЗИЯ

От **проф. д-р Васил Христов Маринов**

Ръководител на катедра „География на туризма" в Софийски университет „Св. Климент Охридски",

член на научното жури, определено със Заповед № РД 38 - 423/01.10.2012 г.

на Ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски"

Относно: конкурс за заемане на **академичната длъжност „доцент"** по професионално направление **3.9. „Туризъм" (Развитие на туристически дестинации)**, обявен от Софийски университет „Св. Климент Охридски" в ДВ бр. 59/03.08.2012 г.

Единствен кандидат: гл. ас. д-р Мариана Атанасова Асенова – преподавател в катедра „География на туризма" към Софийски университет „Св. Климент Охридски".

Настоящата рецензия се основава на изискванията на Закона за развитие на академичния състав (чл. рецензии и изисквания към кандидата), Правилника за неговото приложение (чл.) и Правилника за развитие на Академичния състав на СУ „Св. Климент Охридски", на представените от кандидата документи и публикации, както и на преките ми наблюдения върху преподавателската и изследователската работа на кандидата в течение на около 20 години.

1. БИОГРАФИЧНИ ДАННИ ЗА КАНДИДАТА

Гл. ас. д-р Мариана Атанасова Асенова е родена през 1961 г. Средното си образование получава в Английска гимназия „Гео Милев", Бургас. През 1985 г. завършва висше образование (магистър) в Софийски университет „Св. Климент Охридски" със специалност териториална организация на туризма и отдиха и втора специалност – английски език. През 1997 г. завършва следдипломна квалификация в Университета за национално и световно стопанство, специалност „Маркетинг, реклама и бизнес комуникации". През 2012 г. придобива образователната и научна степен доктор (География на рекреацията и туризм а).

В периода 1994-2007 г. Мариана Асенова участва в редица специализации и учебни пътувания в утвърдени чуждестранни университети (Технологичен институт – Дъблин,

Манчестерски метрополитенски университет, Хотелиерско училище - Хага) и международни организации (Британски Ноу-хау фонд). Благодарение на това тя получава допълнителни познания и квалификация в областта на туристическия маркетинг, туристическите организации, висшето образование по туризъм и отговорното управление.

Мариана Асенова владее отлично английски език и ползва немски и руски език.

От 1993 г. Мариана Асенова работи в катедра «География на туризма» на СУ «Св. Климент Охридски», като от 2004 г. е на длъжност «главен асистент». Паралелно с това е работила като преподавател в Нов Български университет (1995-1996), Международното висше бизнес-училище в Ботевград и Breda University – Правец (2003-2007 г.), благодарение на което придобива по-широк поглед върху преподавателската дейност и организацията на обучението в различна среда.

През 1997-2001 Мариана Асенова е заместник-министър, отговарящ за туристическата политика в Министерството на търговията и туризма и Министерството на икономиката. През същия период тя е председател на съвета на директорите на водещи туристически предприятия - Веригата за младежки туризъм «Орбита» ЕАД и на «Слънчев бряг» АД. През 2002-2006 г. е директор в Туристическа агенция «Международни пътувания» ЕООД, а от 2004 г. е председател на съвета на директорите на на Българска агенция за кредитен рейтинг. Участвала е в дейността на редица важни за туристическото развитие и политика организации и органи като Национален съвет по туризма, Комисия по национален маркетинг и реклама към НСТ, УС на програма «Красива България», УС на БТС, Сдружение «Център за социална и екологична отговорност». Работата на ръководни длъжности в тези организации е признание за нейната квалификация и способности и същевременно й осигурява разнообразен практически и управленски опит в сферата на туристическата политика, туристическия маркетинг и управлението, които тя умело и активно използва в преподавателската и изследователската си дейност.

Мариана Асенова е участвала в 30 научни и научно-приложни проекти, много от които са финансирани от международни организации и програми или национални институции (Народно събрание, министерства и агенции) и със своите мащаби и иновативен характер са от съществено значение за развитието на туризма и туристическата политика в България. По-специално трябва да се отбележат проектите „Устойчиво развитие на туристическите предприятия в България" (UNIDO), „Стратегически насоки за развитие на туризма в България" (PHARE), Разработване на Средносрочна рамкова инвестиционна програма на ДАТ и проектни фишове по Схемата за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по Оперативна програма „Регионално

развитие 2007-2013 г.", Подготовка и издаване на Наръчник за туристическия бизнес и информационни листовки (ОПРР), Маркетингово проучване и оценка на културно-исторически обекти и маршрути в България във връзка с изготвяне на „Стратегия за развитие на културния туризъм в България", Концепция за териториално развитие на туризма в България (МРРБ). В значителна част от случаите Мариана Асенова е била ръководител или координатор на съответните проекти. Тази дейност е особено активна в периода след 2003-2004 г.

В заключение, кандидатът Мариана Асенова притежава необходимата квалификация и опит. Следва да се подчертаят стремежът към постоянно разширяване на образованието и квалификацията извън първоначалната академична подготовка, както и разностранният професионален опит, който е съществено предимство от гледна точка на съобразеното с нуждите обучение във ВУЗ и осъществяване на научна дейност.

2. НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ И НАУЧНА ПРОДУКЦИЯ

За участие в конкурса Мариана Асенова е представила **49 публикации** с общ обем над 2500 стр. и **изричен принос на автора над 750 стр.**, в т.ч. **3 учебника** (с личен принос 337 стр.), **2 наръчника** (с личен принос 79 стр.), **7 студии** (149 стр.), **6 статии** (53 стр.), **21 публикувани доклада** и презентации от научни прояви (136 стр.), както и **10 научно-приложни разработки**.

Около половината от представените публикации са самостоятелни (24), а 25 са в съавторство, като в 3 от случаите кандидатът е първи автор. Делът на самостоятелните публикации е значително по-висок ако се разгледат само научните разработки (близо 2/3). Тази статистика е индикация за способността на Мариана Асенова да осъществява самостоятелни проучвания и подготвя самостоятелни публикации, но също и за уменията ѝ за работа в по-големи екипи, особено при осъществяването на по-мащабни и комплексни научно-приложни разработки.

Преобладаващата част от научните публикации са рецензирани и публикувани в утвърдени издателства (Университетско издателство на СУ „Св. Кл. Охридски", Матком – София, издателство на МВБУ, Издателство на Нов Български университет, Издателство на Икономическия университет – Варна, Cambridge Scholars Publishing, Издателство на Букурещкия университет) или от авторитетни международни организации (UNEP, UNIDO, Световната организация по туризъм). Значителна част от публикациите са на английски език – 20, като от тях 10 са публикувани в чужбина, което спомага за по-

широкото разпространение на резултатите от изследователската дейност. Резултати от научно-изследователската дейност са представяни на общо 27 конференции, семинари и други подобни прояви, 20 от които международни (в т.ч. 13 проведени в чужбина). Всичко това спомага за широко представяне и разпространение на научните и приложните резултати на кандидата и за тяхното апробиране от научните и/или политически общности.

Извън научните и научно-приложни публикации следва да се отчетат също изготвените преводи на около 400 географски статии за „Оксфорд илюстрована енциклопедия" (2004), както и общата редакция на „Ръководство за самооценка и прилагане на мерки за чисто производство и корпоративна социална отговорност в настанителния сектор" (2010).

От рецензиране и оценка са изключени 6 публикации, в които рецензентът участва като съавтор (трудове 1.4, 2.2, 2.13, 3.9, 3.15 и 4.10).

В заключение, изследователският опит, научната и приложна продукция на кандидата са значителни, а научните резултати са получили широко разпространение. Демонстрирани са способности както за самостоятелни изследвания и публикации, така и за екипна работа.

3. ОЦЕНКА НА НАУЧНИТЕ И ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

3.1 Основни направления на изследователската дейност

Изследователската дейност и публикациите на Мариана Асенова може да се групират (макар и с известна условност) в 2 основни теми (развитие на туристически дестинации и устойчиво развитие на туризма) и в 4 по-конкретни направления (коректно очертани от кандидата), като първите 3 от тях са свързани с развитието на туристическата дестинация. Основните направления са

1) **Маркетинг и управление на туристически дестинации** (9 публикации):

Въз основа на актуални източници са систематизирани и са представени по удачен за целите на обучението начин основни въпроси, свързани със същността и особеностите на туристическите дестинации и тяхното управление (1.3). Разработени са редица въпроси, свързани с туристическия продукт на дестинацията със силен акцент върху екотуристически продукти, в т.ч. същност и обхват на продукта (3.3), модел за развитие на продукта и неговото тестване в реална ситуация, който е подкрепен с няколко удачни графични илюстрации (2.6), идентифициране на възприятията на общинските администрации за ролята на екотуризма за местното туристическо развитие, фактори и

проблеми при развитието на екотуризма и произтичащи от тях насоки (2.5). Заслужава внимание изводът, че „привеждането на определения за "екотуризма" не е достатъчно условие за създаване на успешен продукт на екотуризма». Впечатляващи са кратките, но точни и обосновани констатации за проблемите при разработване на местни продукти, по-специално за екотуризъм (2.6, с. 240-241), както и точното определяне на фазата, в която се намира екотуризма в България (2.5, с. 455).

В няколко публикации се анализира ролята на туристическите изложения като маркетингов инструмент, участието на различни субекти в тяхното осъществяване възприятията за тяхната ефективност (2.9, 3.5). Предложена е методика за планиране и оценка на участието в туристически изложения. В друга публикация се изясняват и разграничават редица понятия, свързани с брандинга и се предлага методика за сертифициране и контрол на използването на регионална марка, приложена към ПП „Странджа" (3.17). Апробирана е методика за очертаване на детайлен профил на посетителите на спа-центрове и е набрана и анализирана съответната информация за България (2.4).

2) **Туристическа политика и планиране** (17 публикации). В това широко направление се открояват няколко теми:

Като особено значим трябва да се оцени разработеният модел на субектите на туристическата политика в България и техните конкретни отговорности според действащата нормативна уредба (към началото на хилядолетието), въз основа на който са направени конкретни и точни препоръки за координацията на органите на централната изпълнителна власт (2.3). Разработена е и е приложена методика за анализ на планови документи от гледна точка на туризма (3.7).

В пряка връзка с това може да се разглеждат и мащабните анкетни проучвания на основни субекти на туристическото развитие (4.1-4.5), чиито резултати са намерили пряко приложение в национални стратегически документи (4.6, 4.7, 4.8). С ориентация към пряко прилагане в стратегическото планиране (Стратегия за културния туризъм) са и осъществените широкообхватни теренни маркетингови проучвания за състоянието на предлагането на културния, в т.ч. и чрез прилагането на методиката „таен клиент" (4.9), както и проучването на чуждестранни туроператори (3.8).

Към това направление може да се отнесе разработването на въпроси на туристическото райониране, доколкото публикациите са с изразена ориентация към прилагане в туристическата политика, част от които не коментирам като съавтор. Специално внимание заслужава сравнителният преглед на схемите на туристическото

райониране, от който се извежда необходимостта от ново туристическо райониране и нови функции на районирането, като се препоръчва засилен акцент върху неговите по-ниски таксономични нива (2.10). Иновативна за България е приложената методика за идентифициране на туристическите райони и техните специфични особености въз основа на възприятията на лидери на общественото мнение (3.11).

3. Оценка на ресурсния потенциал и анализ на развитието на туристически дестинации на различни равнища

Това направление включва редица регионални изследвания (2.1, 2.2, 2.8, 2.12, 3.2, 3.4), в които се откроява не само набирането и анализа на информация за съвременния потенциал и развитие на туризма в различни по тип и ниво на развитие дестинации, но и се разработват, адаптират и прилагат методики и инструменти и се генерира нова информация. Трябва да се подчертае, че към това направление, биха могли да се отнесат и много аспекти на редица от публикациите по т.2.

4. Устойчиво развитие на туризма

Публикациите в това направление може да се разделят на три групи:

- Корпоративна социална отговорност – необходимост и актуалност, в т.ч. конкретно за България (2.7), същност, измерения, международен контекст и обзор на съществуващия опит (3.10), анализ на основни аспекти на КСО (3.13, 3.14), индикатори и бенчмаркинг на мерки за КСО (3.18);
- внедряване на мерки за енергийна ефективност, в т.ч. възможности за публична подкрепа и добри практики (3.12, 3.16, 3.20) и мерки и индикатори за т.нар. „чисто производство" (3.19);
- показатели за мониторинг на устойчивото туристическо развитие (3.21).

Трябва да се подчертае, че значителна част от изследванията, резултатите и приносите на кандидата в областта на устойчивото туристическо развитие и особено неговия мониторинг са свързани с нейния дисертационен труд, поради което не са представени за участие в конкурса и не са рецензирани. Наред с коментираните тук публикации те очертават един траен и цялостен интерес към проблематиката на устойчивото туристическо развитие, неговите политически измерения и подходите към неговото „измерване".

Ако трябва да обобщим, изследванията на Мариана Асенова се отличават със задълбоченост, теоретична обоснованост, формулирането на правдоподобни и обосновани заключения въз основа на богат емпиричен материал, в много случай генериран от самата нея, силно изразена склонност към адаптиране или разработване на нови методики и

инструменти за набиране на информация, съобразени с конкретния контекст, логична мисъл, стегнат, ясен и конкретен език, много добро илюстриране на резултатите чрез графични приложения, търсене на възможности и последици от гледна точка на практическото приложение на резултатите и на управлението и политиката в туризма и не на последно място – висока научна етика (признаване и позоваване на приноса на други автори). Тематиката на научните изследвания е концентрирана върху туристическата политика и управлението на туристическите дестинации, които са особено актуални в научните изследвания и в практиката. Като цяло Мариана Асенова категорично не е от учените, които се затварят в „кулата от слонова кост" и комбинира удачно научния подход със здравия разум и особеностите и тенденциите в реалния свят.

3.2 Приноси

Приносите на Мариана Асенова в представените за конкурса публикации могат да се обобщят както следва

- Теоретични – разработване на теоретични модели въз основа на емпирична информация и с пряко практическо приложение (модел на субектите на туристическото развитие и политика, който се основава на основните дейности по оформянето на туристическия продукт и привличането и обслужването на туристите; разработване и тестване на оригинален модел за развитие на туристически продукт на примера на екотуризма); обосновка на необходимостта от ново туристическо райониране и очертаване на неговите функции от гледна точка на туристическата политика
- Методически – разработване на голям брой цялостни методики или отделни инструменти (методика за планиране и оценка на участие в туристически изложения, методика за набиране на информация за и анализ на маркетинговите дейности на дестинациите, концепция за регионален бранд, методика за анализ на планови документи, разработване и прилагане на иновативна за България методика за перцептивно райониране, адаптиране и прилагане на методика „таен клиент", индикатори за използване на културните атракции, разработване и адаптиране на въпросници за регионални изследвания на туристическия потенциал, търсене и предлагане, методика за анализ на ефекта на нови атракции (археологически), индикатори за корпоративна социална отговорност в хотелския сектор и др.
- Генериране на нова информация и аналитични констатации - актуални анализи с богата самостоятелно генерирана емпирична информация (принос към основана на

доказателства туристическа политика): за възприятията на местните власти към екотуризма, за маркетинговите и промоционални дейности на българските местни туристически дестинации, сравнителен преглед на схемите на туристическото райониране, проучвания на дейността и мнението на основните субекти на туристическото развитие, регионални проучвания за редица дестинации в България, идентифициране и анализ на добри практики (особено в областта на устойчивото развитие, корпоративната социална отговорност и чистото производство).

- Приложни – формулиране на конкретни и съобразени с политическия, икономически, административен, социален, културен и планов контекст към момента на изследване препоръки за туристическата политика, планиране и маркетинг на различни пространствени равнища; в това отношение трябва да се подчертае особено приносът й към националната стратегия за туризма, стратегията за културен туризъм и средносрочната рамкова инвестиционна програма на Държавната агенция по туризъм (респ. МИЕТ) за усвояване на средствата от ЕФРР по операция 3.3 на ОПРР.

3.3 Цитирания

Научната продукция на кандидата е достатъчно добре позната и използвана от други изследователи. Справката за цитиранията показва наличието на над 100 цитирания (в т.ч. 79 в утвърдени бази данни и 27 в личната справка), както и 32 индексирани публикации.

4. УЧЕБНО-ПРЕПОДАВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ

В хода на своето развитие Мариана Асенова е преминала е през преподаване на повечето специални дисциплини като асистент (водещ упражнения и семинарни занятия), нерядко като водещ лекциите и във всички случа като активен участник в оформяното на учебните планове и програми. Независимо, че високата аудиторна натовареност и разнообразието на преподаваните учебни дисциплини неизбежно са се отразилш върху известно забавяне в научното й израстване, тази разпопосочна активност й дава изключително широк опит и поглед върху учебния план на специалността и връзките между учебните дисциплини).

През последните няколко години преподавателската дейност на Мариана Асенова е по-силно концентрирана върху дисциплини в ОКС „бакалавър" и ОКС „магистър", които са тясно свързани с изследователската й работа и професионален и политически опит, по-конкретно: Маркетинг в туризма, Световни и регионални туристически изложения и борси, Туристическа политика и планиране, Туроператорска и туристическа агентска

дейност. През последната година Мариана Асенова е разработила и две учебни програми за нови учебни дисциплини, предвидени в учебния план – Управление на туристически дестинации и Устойчиво развитие на туризма. Аудиторната заетост на Мариана Асенова през 2007-2012 г. е средно 443 часа, значително над норматива за СУ от 270 ч. Дисциплините, по които се обявява конкурса осигуряват аудиторна заетост от 690 ч. (в т.ч. 450 ч. лекции (приравнени към упражнения).

Към това трябва да се добави преподавателския опит и съответното признание от други университети, в които Мариана Асенова е преподавала дисциплините Екскурзоводство (МВБУ, НБУ), Маркетинг на туристически дестинации (МВБУ), Международен туристически проект (МВБУ), Въведение в туризма (Breda University – Правец), както и от немалко краткосрочни курсове, насочени към местни субекти на туристическото развитие, които не са изрично отразени в автобиография на кандидата.

За нуждите на учебния процес Мариана Асенова разработва подходящи учебни пособия. Има издадени в съавторство 3 учебника (1.1, 1.2. и 1.3. от приложения списък) и 2 наръчника (1.4. и 1.5.). Учебниците и учебните материали се отличават с внимателно обмисляне на съдържанието, висока степен на обобщение, често нетрадиционен подход от гледна точка на тематиката, използване на по-достъпен, но въпреки това академичен език и стил. Много от разработените от Мариана Асенова теми в учебните материали се отличават с иновативност на разглежданата тематика или подходите към нейното интерпретиране, в т.ч. и принципно нова структура на учебното съдържание (1.2).

Особено съществен е приносът на Мариана Асенова при обучението и подготовката на дипломанти – за целия период на работата й в СУ тя е ръководила 53 успешно защитили дипломанти, като през последните пет години техният средногодишен брой е значително по-голям (средно 6 годишно).

Преките ми впечатления от съвместната работа с Мариана Асенова по някои учебни дисциплини, както и наблюденията ми върху работата й като цяло показват, че тя е изключително прецизна при планиране на учебните занятия, взискателна при оценяване на знанията и уменията, иновативна по отношение на методите за преподаване и оценка на знанията и уменията и отзивчива при необходимост от подкрепа (особено при разработването на дипломни работи).

5. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

Биха могли да се направят някои критични бележки и да се зададат конкретни въпроси по редица от представените публикации, но те засягат отделни и често

несъществени детайли от изследователската дейност и представянето на резултатите на кандидата, които могат да се приемат като дискусионни. Затова ще поставя само един въпрос по отношение на методиката за анализ на планови документи от гледна точка на туризма: доколко тази методика е в състояние да оцени пряко важни аспекти на плановете като уместност, последователност, приемливост, осъществимост и не се ли нуждае от развитие в тази посока?

Основните препоръки към кандидата по конкурса са:

- Доразвитие (в т.ч. теоретично обосноваване, емпирично доказване, формулиране на политически препоръки) на редица идеи, които са представени в значителен брой кратки доклади, статии и презентации и които имат съществен потенциал
- Обобщаване на резултатите от осъществените проучвания (в т.ч. евентуално актуализиране на някои от тях) в монография.
- Прилагане на натрупаните знания, умения, политически, управленски и педагогически опит в обучението на докторанти.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на изложеното заключението е, че гл. ас. д-р Мариана Атанасова Асенова отговаря напълно на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение и Правилника за развитие на академичния състав на Софийски университет „Св. Климент Охридски". Представената за конкурса научна продукция съдържа безспорни научни и приложни приноси, които са лично дело на кандидата. Мариана Асенова се е оформила като задълбочен, ефективен, иновативен, продуктивен и самокритичен изследовател в областта на туризма и като опитен, организиран атрактивен и взискателен преподавател. Това ми дава основание на изразя **категорично положително отношение** към кандидатурата на Мариана Атанасова Асенова за заемане на научната длъжност „доцент" по научно направление 3.9 Туризъм (Развитие на туристически дестинации) и предлагам на уважаемото научно жури тя да бъде избрана за доцент.

София, 27.11.2012 Рецензент:

(проф. д-р Васил Маринов)